



нормативний рівень життєстійкості як «міри спроможності особистості витримувати стресову ситуацію, зберігаючи внутрішнє збалансування та не знижуючи успішності діяльності», яка проявляється за необхідності вибудовувати особистісні смисли і життєві цілі в умовах обмежених ресурсів, в екстремальних ситуаціях, відмінності в структурі взаємозв'язків складників життєстійкості та компонентів індивідуального профілю саморегуляції курсантів із різним досвідом військової діяльності вказують на різний ресурсний внесок життєздатності у функціонування саморегуляції цих досліджуваних, що вимагає подальшого, більш деталізованого дослідження в означеному напрямі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Богомаз С., Баланев Д. Жизнестойкость как компонент инновационного потенциала человека. Сибирский психологический журнал. 2009. № 32. С. 23–28.
2. Ванакова Г. Саморегуляция как критерий жизнестойкости субъектов образовательного процесса. Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия «Педагогика, психология». 2012. № 3. С. 36–40.
3. Євдокімова О. Саморегуляція як критерій життєстійкості курсантів. Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки в діяльності вищих навчальних закладів МВС України: матеріали наук.-практ. конф. Харків. 2015. С. 13–16.
4. Леонтьев Д. и др. Личностный потенциал. Структура и диагностика. М.: Смысл, 2011. 222 с.
5. Леонтьев Д. Саморегуляция, ресурсы и личностный потенциал. Сибирский психологический журнал. 2016. № 62. С. 18–37.
6. Леонтьев Д., Рассказова Е. Тест жизнестойкости. М.: Смысл, 2006. 63 с.
7. Маннапова К. Життєстійкість в системі поняття життєздатності. Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія. 2012. Вип. 44. Ч. 1. С. 143–159.
8. Моросанова В. Индивидуальный стиль саморегуляции: феномен, структура и функции в произвольной активности человека. М., 1998. 99 с.
9. Моросанова В. Саморегуляция и индивидуальность человека. 2-е изд. М.: Наука, 2012. 519 с.
10. Сушкова В. Приоритеты безопасности как регуляторные механизмы жизнестойкости студентов вуза. Личностный ресурс субъекта труда: материалы IV Международной науч.-практ. конф., 8–10 октября 2015 г. Кисловодск: СКФУ, 2015. С. 213–217.
11. Титаренко Т., Ларіна Т. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека. К.: Марич, 2009. 76 с.

УДК 159.923.2.07:17.036.2–051

ДОСЛІДЖЕННЯ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТІСНИХ ТИПОЛОГІЙ ПЕРФЕКЦІОНІСТІВ У СТРУКТУРІ ЦІЛЬОВОЇ СПРЯМОВАНОСТІ

Лукіна Н.Б., аспірант кафедри психології
Чорноморський національний університет імені Петра Могили

У статті представлені результати експериментального дослідження психологічних особливостей особистісних типологій перфекціоністів у структурі цільової спрямованості. Встановлено кореляційний зв'язок між типами перфекціонізму та психологічними властивостями особистості за опитувальником «Міні-мульти». Охарактеризовано типологічні характеристики особистості відповідно до трьох типів перфекціонізму: перфекціонізм, що орієнтований на себе, перфекціонізм, що орієнтований на інших, та соціально приписаний перфекціонізм.

Ключові слова: особистість, перфекціонізм, цільова спрямованість, рівні цільової спрямованості, особистісні типології.

В статье представлены результаты экспериментального исследования психологических особенностей личностных типологий перфекционистов в структуре целевой направленности. Установлена корреляционная связь между типами перфекционизма и психологическими свойствами личности по опроснику «Мини-мульти». Охарактеризованы типологические характеристики личности в соответствии с тремя типами перфекционизма: перфекционизм, ориентированный на себя, перфекционизм, ориентированный на других, и социально приписанный перфекционизм.

Ключевые слова: личность, перфекционизм, целевая направленность, уровни целевой направленности, личностные типологии.

Lukina N.B. THE RESEARCH OF THE PSYCHOLOGICAL PECULIARITIES OF THE PERSONALITY TYPOLOGIES OF THE PERFECTIONISTS IN THE STRUCTURE OF THE TARGETED ORIENTATION

The results of the experimental research of the psychological peculiarities of the personality typologies of the perfectionists in the structure of the targeted orientation are presented in the article. The correlation between the types of perfectionism and the psychological properties of a person by the questionnaire "Mini-mult" is established. There are characterized typological characteristics of personality according to three types of perfectionism, which are perfectionism focused on yourself, perfectionism oriented on others and socially oriented perfectionism

Key words: *personality, perfectionism, targeted orientation, levels of targeted orientation, personality typologies.*

Постановка проблеми. Вивчення психологічних особливостей особистісних типологій перфекціоністів зумовлено поширеністю феномена перфекціонізму. Однак у дослідженнях немає чіткої структури цільової спрямованості особистості, що зумовлює складність у виділенні основних структурних компонентів загальної моделі цільової спрямованості перфекційних особистостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен перфекціонізму як психологічної категорії в Україні малодосліджений. Останнім часом ця тема висвітлювалася в роботах російських науковців (Н. Гаранян, С. Степанов, І. Грачова, Є. Соколова, П. Циганкова, А. Холмогорова, Т. Юдеєва, В. Ясная) та українських вчених (І. Гуляс, Л. Данилевич, О. Лоза, Г. Чепурна, В. Павлова, О. Кононенко). Але все ж таки основний внесок належить зарубіжним дослідникам (Д. Барнс, С. Блатт, Р. Фрост, П. Х'юїтт, Г. Флетт, Д. Хамачек, Д. Боучер, Л. Девідсон, Р. Слейні, Р. Оуенс, П. Слейд).

Що стосується дослідження цільової спрямованості особистості, то цьому питанню також присвячено багато наукових праць. Так, у дослідженнях Н. Левітова, В. Селіванова, П. Рудика, Л. Шифмана, В. Іваннікова, Є. Ейдмана цілеспрямованість визначається як вольова риса характеру. Науковці Н. Гуменюк і В. Клименко розглядають цілеспрямованість як мотиваційну властивість особистості, її спрямованість. В. Нікандров, вивчаючи вольові якості особистості, розглядає цілеспрямованість із погляду просторового параметру, що полягає в спрямуванні вольової дії на самого суб'єкта. Є. Ільїн вважає цілеспрямованість складною вольовою якістю, складовими елементами якої є терплячість, наполегливість і завзятість.

Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць, присвячених перфекціонізму, питання його психологічних особливостей особистісних типологій у структурі цільової спрямованості особистості залишається недостатньо вивченим.

Постановка завдання. Завданням статті є аналіз результатів проведеного емпі-

ричного дослідження щодо психологічних особливостей особистісних типологій перфекціоністів у структурі цільової спрямованості особистості.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першим етапом дослідження було виявлення типів перфекціонізму за методикою «Багатовимірна шкала перфекціонізму» П. Х'юїта і Г. Флетта. Результати дослідження показують, що понад половину – 178 із 345 студентів – перфекціоністи (52%). Щодо видів перфекціонізму, то переважає перфекціонізм, що орієнтований на себе, – 130 студентів (38%). Нагадаємо, що даний тип перфекціонізму притаманний людям, які висувають занадто високі вимоги до себе. На другому місці – перфекціонізм, орієнтований на інших, – 35 студентів (10%). Перфекціоністи, орієнтовані на інших, висувають високі вимоги до осіб, які їх оточують. На третьому місці, за результатами нашого дослідження, соціально приписаний перфекціонізм – 13 студентів (4%). Особи, яким притаманний цей тип перфекціонізму, впевнені, що суспільство висуває занадто високі вимоги до них.

У нашому дослідженні ми брали за основу модель цільової спрямованості Я. Васильєва та його методикою [1, с. 104]. Тому другим етапом дослідження є аналіз особливостей рівнів цілепокладання за методикою Я. Васильєва «Дослідження цільової спрямованості особистості». Дана методика була використана з метою виявлення основних цілей перфекційних особистостей, визначення рівневої структури цих цілей і виділення трьох рівнів: альтруїстичного, раціонального й егоцентричного. За концепцією цільової спрямованості особистості Я. Васильєва [1, с. 128] виділено три рівні (позиції) особистості, які характеризуються двома параметрами – предметним освоєнням світу та ставленням до інших людей. Перший рівень – егоцентричний, на якому переважає задоволення біологічних і матеріальних потреб та меркантильно-утилітарна мотивація. Цілі даного рівня близькі за віддаленістю від ситуацій теперішнього часу.

Другий рівень – раціональний, в якому цілі спрямовані на задоволення соціальних



потреб, вони за віддаленістю середні, також у них наявні вказівки на умови досягнення цілей і оцінні судження щодо цілей, які ставляться.

Третій рівень, виділений Я. Васильєвим, – альтруїстичний. Для цього рівня характерно задоволення духовних потреб за творчою та внутрішньою мотивацією щодо діяльності, яка виконується. Цілі цього рівня далекі та високі, у них переважають загальнолюдські цінності.

Зіставимо результати методики цільової спрямованості особистості (далі – ЦСО) за рівнями особистості та результати за методикою «Багатомірна шкала перфекціонізму» П. Х'юїта і Г. Флетта, отримуємо такі результати: студентам, які схильні до типу перфекціонізму, орієнтованого на себе (далі – ПОС), притаманний егоцентричний і раціональний рівень особистості. Егоцентрична позиція відображає певне ставлення особистості до навколишнього середовища й особливо до людей, коли власні інтереси та бажання переважають над інтересами та бажаннями інших. З погляду перфекціонізму, це пояснюється тим, що людина прагне бути досконалою й ідеальною в усьому.

Студентам, які схильні до перфекціонізму, орієнтованого на інших (далі – ПОІ), притаманний альтруїстичний рівень, тобто вони висувають до інших вимоги досконалості з альтруїстичної позиції. Раціональний рівень особистості притаманний соціально приписаним перфекціоністам (далі – СПП), бо спрямований на задоволення соціальних потреб і престижної мотивації.

Для багатопланового дослідження типологічного профілю перфекційної особистості нами використаний опитувальник «Міні-мульти».

Отримавши результати, можемо проаналізувати їхнє середнє значення. Отже, перфекціоністам, що орієнтовані на себе, притаманні такі Т-бали за шкалами: іпохондрія – 38,8; депресія – 47,4; істерія – 45; психопатія – 43,7; паранойальність – 54,3; психастенія – 50,2; шизоїдність – 51,4; гіпоманія – 50,9; брехня – 39,7; достовірність – 53,8; корекція – 42,0.

Перфекціонізм, що орієнтований на інших: іпохондрія – 48,2; депресія – 46,5; істерія – 43,6; психопатія – 41,8; паранойальність – 46,6; психастенія – 51,5; шизоїдність – 48,5; гіпоманія – 56,1; брехня – 40,5; достовірність – 50,6; корекція – 42,4.

Соціально приписаний перфекціонізм: іпохондрія – 44,2; депресія – 50,4; істерія – 48,6; психопатія – 45,8; паранойальність – 52,4; психастенія – 47,4; шизоїдність – 46,9;

гіпоманія – 49,3; брехня – 45,3; достовірність – 53,9; корекція – 41,0.

Результати, отримані щодо кореляційних зв'язків, представлені в таблиці 1.

Як бачимо, всім типам перфекціонізму притаманні високі бали за шкалою «Депресія», також простежується прямий зв'язок. Так, для перфекціоністів, що орієнтовані на себе, коефіцієнт Пірсона становить $r = + 0,210^*$ (за $p \leq 0,05$), для перфекціоністів, що орієнтовані на інших, $r = + 0,223^*$ (за $p \leq 0,05$), для соціально приписаних перфекціоністів – $r = + 0,449^{**}$ (за $p \leq 0,05$). Це означає, що особи, які схильні до перфекціонізму, чутливі, сенситивні люди, схильні до тривоги, боязкі та сором'язливі. У справах вони старанні, сумлінні, високо моральні й обов'язкові, але не здатні приймати рішення самостійно, у них немає впевненості в собі, за найменших невдач вони впадають у відчай. Це підтверджується також дослідженнями закордонних науковців, зокрема Д. Бернс висунув гіпотезу про те, що перфекціоністи особливо схильні до депресії. У 1980-ті рр. С. Блатт, який цікавився проблемою перфекціонізму та його зв'язком із депресією та суїцидальною поведінкою, описав «інтроєктивну депресію», для якої характерна постійна критика на свою адресу, зосередженість на проблемах досягнення і постійне почуття провини. Р. Фрост пізніше досліджував зв'язок перфекціонізму з депресією й отримав підтвердження того, що перфекціонізм більш тісно пов'язаний із депресією самокритики, ніж із депресією залежності. А. Бек у практиці когнітивної психотерапії також отримав підтвердження зв'язку перфекціонізму з депресією. Він описав два типи особистісної конфігурації, які можуть підштовхнути до депресії: соціотропний тип, зосереджений на проблемах прихильності, залежності та близькості, і автономний тип, зосереджений на проблемах незалежного функціонування, досягнень, успіхів і невдач. Для останнього типу характерний перфекціонізм у сфері досягнень [2, с. 23].

Також із таблиці 1 видно, що перфекціонізм, який орієнтований на себе, корелює зі шкалою «Паранойальність» – $r = + 0,209^*$ (за $p \leq 0,05$).

Перфекціонізм, що орієнтований на інших, корелює зі шкалами: «Іпохондрія» – $r = + 0,246^*$ (за $p \leq 0,05$), «Істерія» – $r = + 0,286^{**}$ (за $p \leq 0,05$), «Психопатія» – $r = + 0,221^*$ (за $p \leq 0,05$). Як бачимо, соціально приписаний перфекціонізм має зв'язки зі всіма шкалами, окрім «Гіпоманії»: «Іпохондрія» – $r = + 0,449^{**}$ (за $p \leq 0,05$); «Істерія» – $r = + 0,393^{**}$ (за $p \leq 0,05$); «Паранойальність» – $r = + 0,333^{**}$ (за $p \leq 0,05$); «Психастенія» –

$r = + 296^{**}$ (за $p \leq 0,05$); «Шизоїдність» – $r = + 0,285^{**}$ (за $p \leq 0,05$).

Пояснити значущий зв'язок типів перфекціонізму та паранойальності, на нашу думку, можна із двох позицій. Російський психіатр П. Ганушкін розглядав паранойальність в егоцентричних людей і паранойальність без егоцентризму. Стосовно перших він стверджував, що найхарактернішою властивістю параноїків є їхня схильність до створення так званих надцінних ідей, у владі яких вони потім і опиняються; ці ідеї заповнюють психіку параноїка та домінуюче впливають на їхню поведінку. Найважливішою надцінною ідеєю параноїка зазвичай є думка про особливе значення його власної особи. Відповідно до цього, основними рисами психіки людей із параноїчним характером є дуже великий егоїзм, постійне самовдоволення та надмірна зарозумілість [3, с. 84]. Деякі із цих рис особистості властиві соціально приписаним перфекціоністам.

Але також є особливість щодо ставлення до діяльності параноїків. П. Ганушкін стверджує: «На обраному ним вузькому терені діяльності він працюватиме із властивою йому завзятістю, систематичністю, акуратністю та педантизмом, не відволікаючися жодними сторонніми міркуваннями та інтересами». Саме ці характеристики властиві перфекціоністам, що орієнтовані на себе.

Що стосується другої позиції, за П. Ганушкіним, паранойальності без егоцентризму, то таких осіб він називає фанатиками. Цим терміном зазвичай позначаються люди, які присвячують усе своє життя служінню одній справі, одній ідеї, служінню, що абсолютно не залишає місця для інших інтересів. Отже, фанатики, як і параноїки, люди «надцінних ідей», як і ті, украй односторонні та суб'єктивні. Відрізняє їх від параноїків те, що вони зазвичай не висувують так, як останні, на передній план свою особу, а більш-менш безкорисливо підпорядковують свою діяльність тим або іншим ідеям загального характеру. Центр тяжіння їхніх інтересів лежить не в самих ідеях, а у втіленні їх у життя [3, с. 86]. На нашу думку, перфекціоністів, що орієнтовані на себе, також можна назвати фанатиками своєї справи. Адже поки вони не досягнуть мети – ідеальності в справі, вони її не покинуть.

Що стосується аналізу результатів за опитувальником «Міні-мульти» і перфекціонізму, що орієнтований на інших, то даний тип перфекціонізму найбільш виражено корелює зі шкалою «Істерія». Дійсно, такі особи прагнуть здаватися більшими, значущими, ніж насправді, мають бажання

Таблиця 1

Показники кореляції Пірсона та типів перфекціонізму особистості

Типи перфекціонізму	Іпохондрія	Депресія	Істерія	Психопатія	Паранойальність	Психастенія	Шизоїдність	Гіпоманія
ПОС	0,122	0,210*	0,102	0,198	0,209*	0,156	0,162	0,118
ПОІ	0,246*	0,223*	0,286*	0,221*	0,165	0,191	0,175	0,038
СПП	0,449**	0,449**	0,393**	0,340**	0,333**	0,296**	0,285**	0,148

** Кореляція на рівні значущості $p \leq 0,05$.

Таблиця 2

Відсоткові значення психологічних типів особистостей за Дж. Холландом щодо типів перфекціонізму за П. Х'юїтом і Г. Флеттом, %

Типи перфекціонізму	Психологічні типи особистостей				
	Реалістичний	Артистичний	Інтелектуальний	Соціальний	Конвенціональний
ПОС	0	25	8	55	7
ПОІ	0	10	5	50	8
СПП	0	5	4	53	4
					Заповзятливий
					5
					27
					34



в будь-який спосіб привернути до себе увагу. Часто використовують образи та маніпулятивну поведінку для задоволення своїх потреб і вимагають досконалості від інших. Якщо говорити про соціально приписаний перфекціонізм, який також корелює з «Істерією», можемо припустити, що це виражається в постійному бажанні бути визнаним і переживанні своєї неповноцінності.

Також соціально приписаний перфекціонізм і перфекціонізм, що орієнтований на інших, корелюють зі шкалою «Психопатія». Можемо припустити, що соціально приписаним перфекціоністам, які схильні до психопатії, притаманні: пригніченість, переживання почуття неповноцінності, тривога, необґрунтовані страхи. Вони занурені у світ власних переживань, іноді дуже цікавий і химерний, уникають спілкування з оточенням, страждають від нездатності встановлювати з ним гармонійні стосунки.

На відміну від соціально приписаних перфекціоністів, що орієнтовані на інших, навпаки, шукають спосіб за всяку ціну привернути до себе увагу, опинитися в центрі подій, проявляють підвищену соціальну активність.

Також ці два типи перфекціонізму мають корелюють зі шкалою «Іпохондрія». Припустимо, що для перфекціоністів, які орієнтовані на інших, це ще один спосіб привернення до себе уваги. А для соціально приписаних перфекціоністів – це причина, чому вони не можуть бути такими, якими хоче бачити їх суспільство.

Соціально приписаний перфекціонізм також корелює із «Психастенією» та «Шизоїдністю». Це характеризує соціально приписаних перфекціоністів як осіб із тривожно-недовірливим типом характеру, яким властиві тривожність, боязливість, нерішучість, постійні сумніви. Також вони схильні до постійного незадоволення, прагнення до відособленої діяльності, їм властива відсутність або обмеження довірчих стосунків за наявності бажання мати близьких друзів. Це все можемо пояснити тим, що з таким типом перфекціонізму людина вбачає можливість визнання своєї особи в соціумі тільки за умови своєї бездоганності, неадекватно оцінюючи вимоги оточення до себе як завищені та сприймаючи це як зовнішній тиск.

Отже, було розглянуто взаємозв'язок типів перфекціонізму зі шкалами опитувальника «Міні-мульти». Звернемо увагу на незначну кореляцію між типами перфекціонізму та шкалою «Гіпоманія». Особи, які мають високі бали за даною шкалою, – активні, енергійні, життєрадісні, їм не подобається монотонна робота, залюбки кон-

тактують із людьми. Як бачимо, ці риси дійсно не притаманні перфекціоністам. Це і зумовлено незначущою кореляцією з даною шкалою. Також хотілося б зробити акцент на тому, що зі всіх типів перфекціонізму тісно взаємопов'язаний зі всіма шкалами (окрім «Гіпоманії») лише соціально приписаний перфекціонізм.

Якщо говорити про цільову спрямованість особистості в діяльності, то має бути місце і професійному компоненту. Адже людині легше буде досягти результатів, якщо їй подобається обрана професія. Для визначення цього компонента ми використовували методика «Визначення типу особистості» за Дж. Холландом та результати методики «Багатомірна шкала перфекціонізму» П. Х'юїта і Г. Флетта щодо виявлення типів перфекціонізму. Отримані результати представлені в таблиці 2.

З таблиці 2 видно, що в усіх типів перфекціоністів переважає соціальний тип особистості. Нагадаємо, за Дж. Холландом цей тип відрізняється вираженими соціальними вміннями (вмінням спілкуватися, прагненням до лідерства, потребами в численних соціальних контактах). Також йому притаманне прагнення повчати та виховувати оточуючих, здатність до співчуття та співпереживання.

У перфекціоністів, що орієнтовані на себе, соціальний тип особистості (55%) виражається прагненням до досконалості та похвали на свою адресу з боку інших. Звідси дружелюбність і тісне спілкування з людьми. Щодо артистичного типу, який посідає друге місце (25%), то він передбачає такі властивості характеру, як незалежність у рішеннях і оригінальність мислення. У перфекціоністів, що орієнтовані на себе, – це прагнення до самовираження. Якщо подивитися крізь призму рівнів цільової спрямованості особистості за Я. Васильєвим, то нагадаємо, що перфекціоністам, що орієнтовані на себе, притаманні егоцентричний і раціональний рівень. Відповідно до цієї позиції, соціальний тип, за Дж. Холландом, можемо ототожнити з егоцентричним рівнем, за Я. Васильєвим, а артистичний тип – з раціональним.

Що стосується перфекціонізму, що орієнтований на інших, і соціального типу (50%), то він виражається в повчанні та вихованні інших. Тобто прагненні від інших досконалості. За рівнем цільової спрямованості, за Я. Васильєвим, – це альтруїстичний, тобто спрямований на загальнолюдські цінності.

Серед соціально приписаних перфекціоністів переважають соціальний (53%) і заповзятливий (34%) типи особистості.

Соціальний тип виражається в численних соціальних контактах, адже людина припускає можливість визнання своєї особистості в соціумі тільки за умови своєї бездоганності, неадекватно оцінюючи вимоги оточуючих до неї як завищені та сприймаючи це як зовнішній тиск. На другому місці – заповзятливий тип (27%), який обирає цілі та задачі, які дозволяють виявити енергію, імпульсивність, ентузіазм. Рисами характеру є: прагнення до лідерства, потреба у визнанні, заповзятливість, деяка агресивність. Надає перевагу задачам, які пов'язані з керівництвом, особистим статусом. Повертаючися до рівнів цільової спрямованості, зазначимо, що це – раціональний, який стосується саморозвитку людини.

Отже, проаналізувавши отримані результати за методикою Дж. Холланда, звернемо увагу на те, що відсутній показник реалістичного типу особистості для всіх типів перфекціонізму. Припустимо, що це пов'язано з тим, що основною рисою таких особистостей є емоційна стабільність, яка, на жаль, відсутня в перфекціоністів.

Висновки із проведеного дослідження. Досліджено психологічні особливості особистісних типологій перфекціоністів у структурі цільової спрямованості. Встановлено, що перфекціоністи, орієнтовані на себе, мають схильність до афективних реакцій і соціопатичних варіантів розвитку особистості, також їм притаманні соціальний і артистичний типи особистості, що

виражаються в егоцентричному та раціональному рівнях цільової спрямованості особистості. Перфекціоністи, що орієнтовані на інших, належать до астено-невротичного типу особистості і також мають схильність до соціопатичних варіантів розвитку особистості; щодо професійного типу – це соціальний. Отриманні характеристики виражаються в альтруїстичному рівні цільової спрямованості особистості. Соціально приписаному перфекціонізму властива схильність до астено-невротичного, тривожно-недовірливого типів і соціопатичних варіантів розвитку особистості; професійний тип – соціальний і заповзятливий. Наведені типи особистості соціально приписаних перфекціоністів виражаються в раціональному рівні цільової спрямованості особистості. Подальша дослідницька робота буде спрямована на побудову структури цільової спрямованості перфекційних особистостей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Васильев Я. Футурреальная психология личности: монография. Николаев: Изд-во «Илион», 2007. 519 с.
2. Гаранян Н., Холмогорова А., Юдеев Т. Перфекционизм, депрессия и тревога. Московский психотерапевтический журнал. 2001. № 4. С. 18–48.
3. Ганнушкин П. Клиника психопатий, их статистика, динамика, систематика. Н. Новгород: Изд-во НГМА, 2000. 124 с.